

Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?

Abdullah Emin ÇİMEN*

Is The Annihilation A Continuous Process?

The Quran revealed the fact that total annihilation is a continuous process to its audience at the time and after emphasizing although those people who were threatened to be annihilated were the ones who were infidels this threat has a wider context as to include all non-believers to be appeared in the future.

Those credentials which were laid out in the Quran and which were available for the necessity of smiting the previous non-believers in former times and places due to their actions are also true for people in our time due to fact that no mention for abolishing of the actions are made in the Quran.

Key Words: Annihilation, Non-believers, Infidels, Kâfirler, Punishing, Continuous process.

Anahtar Kelimeler: Helâk, İnkarcılar, Kâfirler, Cezalandırma, Devam eden süreç.

İktibas / Citation: Abdullah Emin Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, *Usûl*, 4 (2005/2), 39 - 71

Giriş

Öncelikli olarak helâk kelimesinin ve helâkın kavram olarak ne gibi anlamlara geldiği konusunda kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sülâsî kalıptan türetildiğinde “helâk” kökü, Arap dilinde kendi kendini perişan etmek, hüznün ve kedere kapılmak, belâ ve musibetlerle karşılaşmak, varken yok olmak, bir şeyi faydalanılır olmaktan çıkartmak, işe yaramaz hale gelmek, kendi eliyle kendini tehlikeye atmak, kırmak ve düşmek anlamlarına gelmektedir. Rubâî kalıptan türetildiğinde ise helâk perişan etmek, mahvetmek, kendini veya bir şeyi tehlikeye atmak, öldürmek ve mal satmak gibi anlamlara gelmektedir. İbn Fâris (395/1004), h-l-k harflerinden

oluşan yapının temel anlamının “kırmak ve düşmek” olduğunu söylemektedir. Ulaşabildiğimiz en eski Arap dili metinleri çerçevesinde helâk kökünün temel anlamının, insanın kendisini veya bir başkasını perişan edip mahvetmesi olduğunu söyleyebiliriz.¹

Helâk kökü, Kur’ân’da on ikisi isim diğerleri fiil olmak üzere dokuz farklı kalıpta toplam altmış sekiz ayette geçmektedir.² Bu kökün Kur’ân’daki anlamlarına gelince bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Başkasında bulunan bir şeyin kişinin elinden çıkıp gitmesi, kaybolması, zail olması; bir şeyi şekil değişikliğine uğratarak ve ifsat ederek yok etmek; korkmak ve fakir olmak; ölmek veya öldürmek; bir şeyin varlığının ortadan kalkması; “en büyük helâk”³ olan Allah’ın azap ederek öldürmesi.

Kavramsal çerçevede ele alındığında helâkın şu anlamları ön plana çıkmaktadır: Helâk, yeryüzüne yönelik Allah’ın ilâhi bir müdahalesidir. Bu bağlamda helâkı, küfür önderlerinin (eimmetü’l-küfr)⁴ olumsuz faaliyetlerini etkisiz hale getiren, onları yerle bir eden ilahî bir önlem olarak tanımlayabiliriz. Helâk hadisesi, olumsuz anlamda toplumsal bir değişim süreci

¹ Bkz. Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. ‘Amr Ferâhidî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, (thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerâî), Müessesetü’l-‘A’lemî li’l-Matbû‘ât, Beyrut, 1988, III, 377-378; Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. el-Mübârek, *Ğaribu’l-Kur’ân ve Tefsîruh*, (thk. Muhammed Selim el-Hâc), Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1985, s. 88, el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Luġa*, (thk. Muhammed Hafâcî-Mahmud Ferec el-‘Ukde), Metâbi’u Sübuli’l-‘Arab, Kahire, ts. VI, 14-15; İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Zekerîya, *Mu‘cemu’l-Mekâyis fî’l-Luġa*, (thk. Şihâbuddîn Ebû ‘Amr), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 1074; İbn Fâris, *Mücmelü’l-Luġa*, (thk. Zühêyr ‘Abdülmuhsin Sultan), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1984, III, 908; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh, Tâcü’l-Lüġa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, (thk. Ahmed ‘Abdülgâfir ‘Attâr), Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, Beyrut, 1979, IV, 1616-1617; Zevzenî, Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hüseyn, *Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’*, (thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed), Mektebetü’n-Nahda el-Misriyye, Kahire, 1987, beyt no. 5, s. 109; İsfehânî, Râġib, *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kur’ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 793; Zemahşerî, Ebû’l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Esâsu’l-Belâġa*, el-Hey’etü’l-Misriyye el-‘Ämme li’l-Kitâb, Mısır, 1985, II, 550-551; İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Misrî, *Lisânu’l-‘Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994, X, 503-504; Firuzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 1991, III, 474-475; Firuzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, (trc. Asım Efendi), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, III, 1136-1140; Zebidî, es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Matbaatü’l-Hayriyye, Mısır, 1306, VII, 194.

² Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1987, “h-l-k” md.

³ İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 793.

⁴ Tevbe, 9/12.

* Arş. Gör. Dr., Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (emincimen@hotmail.com)

sonrasında meydana gelir. Çünkü helâk edilen birey ve toplumlar, Allah'a karşı isyânkar bir tutum izleme konusunda köklü bir ahlâkî değişim geçirirler. Onların bu tavrı zaman içerisinde kendileriyle sınırlı kalmayıp çevreye zarar veren bir yapıya bürünür. Bu durumda başkalarını da etkisi altına alan isyânkarlık dalgasının önünün kesilmesi amacıyla helâk cezası gündeme gelir. Bu açıdan bakıldığında helâk, yeryüzünün bozulan dengesinin⁵ yeniden inşa edilmesi amacıyla hizmet etmiş olur. İbn Teymiyye'nin (728/1327) ifade ettiği gibi helâk, Allah'ın âyet ve mucizelerinden birini oluşturmaktadır. İnkarcı bir toplum azabı hak ettiğinde, Allah onları ya bizzat kendisi, ya da kulları eliyle helâk eder. Onların helâk edilmesiyle kâfirlerden müminlere yönelik olarak gelmekte olan şer ve kötülükler azalır, iman küfre karşı zafer elde eder. Bu olay insanlar arasında yayılır ve diğerleri de bu inkârcıların durumundan ibret alır. Helâk, kafirlerin küfürlerinde daha fazla ileri gitmelerini de önler.⁶

Bu çalışmamızda tüm bu anlamlar içerisinde helâkın "Allah'ın birey ve toplumları yaptıkları eylemler sebebiyle ilahi bir cezaya çarptırarak tamamen ortadan kaldırması ve yok etmesi" şeklindeki anlamı üzerinde duracağız.

Hz. Peygamberin vefatından kıyamete kadar devam edecek olan süreç içerisinde insanlığın Kur'an'da sözü edilen şekliyle yeniden bir helâkla karşılaşp karşılaşmayacağı sorunu, tartışmalı bir konudur. Bir grup, Kur'an'da bahsedilen helâk olaylarının tarihsel olduğunu ve helâkın tekrar gerçekleşmeyeceğini iddia ederken, diğer bir grup ise helâk olayının devam eden bir süreç olduğunu, dolayısıyla kıyametin kopuş anına kadar değişik boyutlarıyla devam edeceğini söylemektedir. Çalışmamızda bu sorunu, tarafların iddia ve delillerini ortaya koyarak irdelemeye çalışacağız.

İnsanoğlunun bundan sonraki süreçte bir helâkla karşılaşmayacağını savunanlar özetle; Kur'an'daki helâk ile ilgili ayetlerin ibret almamıza yönelik bir fonksiyon icra etmekte olduğunu, Hz. Muhammed (s.a.)'in ümmetinin helâk olmaması için Allah'a dua ettiğini ve duasının kabul edildiğini; helâk

cezasının uygulanabilmesi için o toplum içerisinde peygamber bulunmasının şart olduğunu söyleyerek Kur'an'da yer alan helâk konusuyla ilgili ayetlerin, hiçbir şekilde bizim de helâk olacağımız anlamı taşımayacağını iddia etmektedirler.

Hemen belirtelim ki, biz bu görüşlere iştirak etmemekteyiz. Bu bağlamda kanaatimizi, aşağıda sunacağımız nakli ve akli deliller ışığında açıklamaya çalışacağız.

Öncelikle açıklığa kavuşturulması gereken temel sorun, helâkın, önceki toplumlarda olduğu gibi Peygamberimiz (s.a.)'den sonra da devam eden bir gerçekliğe sahip olup olmadığı konusudur. Bu bağlamda, "Helâk, eğer Peygamberimiz (s.a.)'den sonra da devam eden bir olgu ise, onun muhatabı olan Mekkeli ve Medineli inkarcılar helâk edilmişler midir ve Peygamberimiz (s.a.) vefat ettikten sonra kıyamete kadarki süreçte helâk gerçeği hangi şekillerde devam edecektir?", şeklindeki sorular, vuzûha kavuşturulması gereken konular olarak öne çıkmaktadır.

Bu iddiaları birçok şekilde cevaplandırmak mümkündür. Öncelikle vurgulamamız gereken şey, Kur'an'da helâk edildikleri uzun uzadıya anlatılan birey ve toplumlarla ilgili pasajların, Mekke döneminde nazil olan ayetlerin en önemli, belki de en fazla gündeme getirilen konuları arasında yer almış olmalarıdır. Mekke döneminin her bir yılında değişik aralıklarla nazil olan, Medine döneminde ise az sayıda da olsa Kur'an vahyi içerisinde yer alan ve sayıları yüzlerle ifade edilen helâkla ilgili bu pasajların, sadece Kur'an'ın indiği dönemdeki muhataplarını ilgilendiren bir konu olması ve daha sonraki muhatapları içinse sadece ibret alınacak bölümlerden oluşması şeklindeki bir iddiaya katılmamız mümkün değildir. Çünkü Kur'an'ın mesajları, anlattığı kıssalar, kıssalarda geçen sebep-sonuç ilişkileri, kıyamete kadarki muhataplarını ilgilendiren ve Allah'ın sünnetine göre, benzer davranışların benzer şekillerde karşılık bulacağını anlatan hakikatlerden ibarettir. Kur'an, sadece ibret alınıp geçilecek bir "nesne" değil, her dönemde insanoğlunun hayatında aktif etkisi olan bir "özne" olarak kalmaya devam edecektir.

⁵ Bkz. Bakara, 2/251; Muminûn, 23/71.

⁶ İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiyye fi't-Tefsîr*, (thk. Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî), Mektebetü İbn Teymiyye, ts., XVI, 170; helâk kökünün anlamları ve helâk kavramıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Çimen, Abdullah Emin, *Kur'an-ı Kerim'de Helâk Kavramı*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 44-140.

1- İsyankârlara Yönelik İlahi Cezalandırma, Kıyamete Kadar Devam Edecektir

Geçmiş birtakım ümmetlerin helâkıyla ilgili Kur'ân'daki ayetlerden her dönemdeki insanın ibret almasının yanı sıra “Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelen, küfür ve şirkte, zulüm ve azgınlıkta ısrar eden toplumların sonunun, önceki milletlerin akıbetinden farklı olmayacağı”⁷ sonucunu çıkartması, ilgili ayetlerin ruhuna en uygun yaklaşım tarzı olsa gerektir.

Konuya açıklık getiren ayetlerin en önemlilerinden birinde Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

“Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplandıracağız. Bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.”⁸

Ayet net bir ifadeyle kıyamete kadarki süreç içerisinde helâkın, değişik ülkelerde uygulanacak bir ilâhî cezalandırma şekli olarak kalmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır. Ülkeler ve halklar, önceki kavimlerin helâk edilişleri gibi köklerinin kazınarak yok edilmesi, Allah tarafından öldürülmeleri veya birbiriyle savaşmaları ya da değişik cezalara çarptırılmaları gibi felâketlerle,⁹ kıyamete kadar, devamlı bir şekilde karşı karşıya kalacaktır. Allah'ın kanununda bu konu, böyle yazılmıştır. Helâk, devam eden bir süreç olarak, bireyler, toplumlar ve devletler arasında varlığını muhafaza edecektir. Bu, her halükârda tüm ülkelerin ve tüm halkların iyi ya da kötü bir hayat sürmelerine bakılmaksızın helâk edileceği anlamına gelmemektedir. Ayette vurgulanan konu, Allah'ın “kıyametten önce her kenti, halkının günahı yüzünden” ya helâk edeceği veya azaba uğratacağıdır.¹⁰

Ayrıca “bu ayet, kâfirlerin kendi memleketlerinin tehlike veya azaptan uzak olduğu konusundaki zanlarını ortadan kaldırmak amacındadır”.¹¹ Mukâtil'e (150/767) göre ise bu helâk, kıyamet kopmadan önce iyilerin ölmesi, kötülerin de çeşit çeşit azaba çarptırılmasıyla gerçekleşecektir.¹²

Helâk konusunu işleyen “Bizim onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız, kendilerini yola getirmedik mi?”¹³ şeklindeki ayetlerde yer alan; أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ ve “Onları yola getirmedik mi?” ifadeleri de, helâkın yola gelmeyen birey ve toplumlar için uygulanmaya devam edeceğini göstermektedir. Müfessir Kurtubî (671/1272), bu ifadelerin, “kendilerinden önceki kâfirlerin başına gelen helâk hadiselerinin kendi başlarına da gelmesinden korkmuyorlar mı?”¹⁴ anlamına geldiğini söyleyerek, inkarcıların bundan sonra da Allah tarafından helâk edilebileceklerine dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan Mürselât suresindeki şu ayetler, insanoğlunun helâkla yeniden karşılaşp karşılaşmayacağı konusunu şu şekilde açıklığa kavuşturmaktadır:

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ثُمَّ نُنَبِّئُهُمُ الْآخِرِينَ كَذَلِكَ نَعْمَلُ بِالْمُجْرِمِينَ

“Biz öncekileri helâk etmedik mi? Sonra, arkadan gelenleri de onların arkasına takacağız. İşte biz suçlulara böyle yaparız.”¹⁵

Hz. Peygamber'e hitaben inen bu ayetlerdeki “öncekiler”in ve “arkadan gelenler”in kimler olduğu netleştirildiğinde konu daha da vuzuha kavuşmuş olacaktır. Ünlü müfessir Râzî'nin (606/1209) de işaret ettiği gibi “öncekilerle kastedilenler, Hz. Muhammed (s.a.)'den önce geçen bütün kâfirler”¹⁶ olunca, “arkadan gelenler” de Hz Muhammed (s.a.)'den sonra gelen kâfirler olmaktadır. Bu izah çerçevesinde ayeti tefsir etmeye çalıştığımızda,

⁷ Kandemir, Yaşar-Çakan, İsmail Lütfi-Küçük, Raşit, *Riyâzu's-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998, III, 38-39.

⁸ İsrâ 17/58.

⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vil*, (nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed), Dâru'r-Reyyân, Kahire, 1987, II, 674.

¹⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991, V, 128.

¹¹ Mevdudi, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı Ve Tefsiri*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, III, 120.

¹² Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali et-Temimî el-Bekrî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ġayb)*, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, XX, 186.

¹³ Tâ-Hâ 20/128; Secde 32/26.

¹⁴ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru lhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985, XI, 260.

¹⁵ Mürselât 77/16-18.

¹⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 239; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XIX, 159. Vehbî, Konyalı Mehmet, *Büyük Kur'ân Tefsiri -Hulâsâtü'l-Beyân-*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1969, XV, 6296.

şöyle bir anlam ortaya çıkar: Biz Hz. Muhammed (s.a.)’den önce geçen kâfirleri helâk etmedik mi? Hz. Muhammed (s.a.)’den sonra gelen ve öncekilere “benzeyen”¹⁷ “tüm isyankâr”¹⁸ kâfirleri de onların arkasından getirerek, onlar gibi helâk edeceğiz. Biz suçlulara böyle yaparız.

Ayetin indiği dönemde muhatabı olan Mekkeli müşrikler için büyük bir tehdit¹⁹ ifade etmesi de, ayetin indiği dönemden sonraki süreçte gelecek olan tüm kâfirleri helâk olmakla tehdit etmeye devam edeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hasılı, ayet metninden de anlaşıldığına göre Allah Tealâ, vasıflarını başka ayetlerde ortaya koyduğu kâfirleri, nasıl ki Rasûlullah (s.a.) daha hayata gelmeden çok önceleri helâk etmişse, aynı vasıflardaki kâfirleri Rasûlullah (s.a.) hayata geldikten sonra da helâk etmeye devam edecektir. Çünkü, Allah’ın inkarcılar, yalancılar ve büyük günah işleyen birey ve toplumlara yönelik kanununda bir değişiklik olmadığı gibi; kanunun onlara yönelik işlevi, böyle davrananları Allahın cezalandırmaya devam etmesi ve bu uygulamanın kıyamete kadar bir değişime uğramadan sürüp gitmesi şeklinde gerçekleşecektir.²⁰ Allah Teala bu ayetlerde bu bilgiyi insanlara yeminli²¹ ve vurgulu²² ifadelerle deklâre etmektedir.

Ayette Allah’ın bazı kimseleri helâk etme sebebi olarak, onların suç işlemiş kimseler olmaları gösterilmektedir. Bu da, bundan sonraki dönemde helâk olmayı gerektiren suçları işleyenlerin öncekiler gibi helâk edileceğini ortaya koyar. Çünkü, hukukta genel bir prensip vardır: “Gerekçenin (illetin) umûmî oluşu, hükmün de umumi olmasını gerektirir.”²³ Buna göre,

¹⁷ İbn Kesîr, ‘İmâdüddîn Ebu’l-Fidâ İsmâ’il b ‘Ömer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Âzîm*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1401, IV, 460.

¹⁸ Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Sa’îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, (thk. Abdülkadir İrfan el-‘Aşşâ Hassûne), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1996, V, 434.

¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 679; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V, 533; Ebu’s-Su’ûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-‘İmâdî, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ts, IX, 79; Merâğî, Ahmed Mustafa (1364/1945), *Tefsîru’l-Merâğî*, I-X, Dâru’l-Fikr, ts, X, 182.

²⁰ Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, X, 182, 183; ayrıca bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1405, XXIX, 235.

²¹ Surenin ilk birkaç ayetinde yeminli ifadeler yer almaktadır.

²² Surede tam on bir ayette “O gün, hakikati yalanlayanların vay haline.” ifadesi tekrar edilerek konu vurgulanmıştır.

²³ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 239-240.

helâk olmaya sebep eylemlerde bulunanlar, ilâhî kanuna göre, önce ve sonra ayırımına tabi tutulmadan helâk edilirler. Bu, onların her birinin helâk oluş şekillerinin farklı olmasına mani değildir.

Bu ayetlerde kullanılan kelimelerin lügavi yapısı da; helâkın süreklilik ifade ettiğini, önceki ümmetlerin başına geldiği gibi, Hz. Peygamber’den sonra da helâkın devam edeceğini ortaya koymaktadır. Üç eylemi ortaya koyan üç ayrı fiilden birincisi, لَمْ نُهَلِكْ lafzıdır. Yapısal olarak muzari olmasına rağmen, anlam olarak geçmişi kapsamaktadır ki, önceden olmuş bitmiş bir anlamı ifade eder. Bu da Allah’ın Hz Peygamber’den önce yaşamış birtakım kâfirleri helâk etmiş olduğunu ortaya koyar.

Bu üçlünün ikinci kısmındaki تَتَّبِعُهُمْ lafzı, olayın anahtarı konumundadır. Nitekim bu lafız, lügavî açıdan muzari olup, içerdiği anlam şu anı veya geleceği ilgilendirir. Hiçbir şekilde geçmişi içine almaz. Bu lafızla başlayan cümle de, müstakil bir cümle olup, önceki cümleye bağımlı değildir. Bu durum tevatürle sabit kıraat ve Arapça gramer kaideleriyle de ortaya konmuştur.²⁴

Üçlünün son kısmını oluşturan “İşte biz suçlulara böyle yaparız” kısmı, bir bakıma yukarıda anlatılanların özeti gibidir. Bu özetle Allah, bir vesileyle kendi davranış biçimini (sünnetullah)²⁵ ortaya koymaktadır.²⁶

2- Hz. Muhammed’in Kavminden Helâk Edilen Olmuş Mudur?

Hz. Muhammed (s.a.)’e hitaben inen ve Mekkeli müşrikleri işaret eden yukarıdaki ayetin ilk olarak ifade ettiği anlamların başında, Mekkeli müşriklerin helâk edileceğinin peygambere önceden bildirilmiş olması gelmektedir. Nitekim Mekkeli müşriklerin en azgınları Bedir’de helâk edilmiştir.²⁷

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Allah Tealâ, bir ayette,

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

²⁴ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 239.

²⁵ Sünnetullah konusuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Özsoy, Ömer, *Sünnetullah Bir Kur’ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994, s. 137-182.

²⁶ Benzer bir kullanım Saffât 37/34’te geçmektedir. Orada isyankâr kulların kıyamet günü cezaya çarptırılacağı anlatıldıktan sonra olayın kısa bir özeti mahiyetinde “İşte biz suçlulara böyle yaparız” denmiştir.

²⁷ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 240.

“*Ey Resulum! Sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir*”²⁸ buyurmuşken, nasıl olur da Mekkeli müşrikleri helâk etmiş olur? Her şeyden önce belirtmemiz gereken önemli husus; Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber onların arasında iken cezalandırılmamışlardır. Ne zaman Allah Resûlü (s.a.) Mekke’den Medine’ye hicret ederek onların arasından ayrılmış, işte o zaman helâk şartlarından biri daha tahakkuk etmiştir. Ayrıca Mekkeli müşriklerin tamamı değil de, içlerinden çok azgın olanlar helâk edilmiştir.

Konunun öneminden dolayı “*Sen onların içinde iken Allah onlara azap edici değildir*.”²⁹ ayetinin, Buhârî (256/870) tarafından meşhur hadis kitabında bab başlığı yapıldığını görmekteyiz.³⁰ Enes b. Malik’in (93/711) rivayet ettiğine göre, Ebû Cehil (2/624); “*Ey Allah’ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir!*”³¹ deyince Allah Tealâ, Resulü’ne bu ayeti vahyetmiştir.³²

Bu ayetteki “*Sen onların içinde iken Allah onlara azap edici değildir.*” ifadesini Zemahşerî (538/1143), “*Sen onların içinden ayrıldığı zaman, Allah onlara azap eder. Allah onlara ne diye azap etmesin ki!*” şeklinde yorumlamıştır.³³

Ayette geçen “*azâb*” kelimesi, insanoğlunun bu dünyada³⁴ gökten taş yağmuruna tutulması veya buna benzer bir azapla³⁵ cezalandırılması anlamındadır. Dolayısıyla ayette bahsedilen azabın uhrevî bir yönünün olmadığı ve dünyevî bir azap olduğu kesindir. Allah’ın taş yağdırarak veya başka bir şekilde verebileceği dünyevî azap da, “*hum*” (هُم) zamirinden de açıkça anlaşılacağı gibi konunun akışı içerisinde daha önce kendilerinden bahsedilen Mekkeli kâfirlere yöneliktir. Çünkü onlar vahyin ilk muhataplarıdır. Ayete bu açıdan bakıldığında söz konusu azabın bütün insanlığı ilgilendirmediği görülmektedir.

²⁸ Enfâl 8/33.

²⁹ Enfâl 8/33.

³⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi’u’s-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Tefsîru Sûre 8, 4.

³¹ Enfâl 8/32.

³² Buhârî, Tefsîru Sûre 8, 3, 4.

³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217.

³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XV, 127.

³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217.

Enfâl suresinde 8/30. ayetle başlayıp devam eden bölümde Allah Tealâ, kâfirlerin Hz. Muhammed (s.a.)’in tebliğ etmeye çalıştığı İslâm’ın yayılmasını engellemek için, öncelikle Peygamber’i ortadan kaldırmak ve onu öldürmek için türlü türlü hileler kurduklarını; bu arada Kur’ân’ı inkar ederken “*Bu, eskilerin masallarındır!*” tarzında sözlerle Peygamber ve Kur’ân’la alay ettiklerini; hatta işi daha ileri götürerek Peygamber’e hitaben “*Getirdiğin bu Kur’ân ve din gerçekten Allah tarafından ise ve sen doğru, biz ise sapık yolda isek, o halde Allah başımıza taş yağdırıp bize en kötü azabı yapsın.*”³⁶ türündeki meydan okuyuşlarını anlatmaktadır.³⁷

3- İstiğfar ve Tevbe Cezadan Koruyan İlahi Bir Kalkandır

Mekkeli kâfirlerin inkarlarına gerekçe yaptıkları ve kendilerini tatmin için Peygamberimiz (s.a.)’e söyledikleri bu tür sözlerin ardından, onların yeni din ve Kur’ân hakkındaki şüphelerine cevap olarak Peygamber’e “*Ey Peygamber! Sen onların içinde bulunduğun sürece ve onlar da Allah’tan (yaptıklarından dolayı) af (istiğfar) diledikleri sürece, ben onlara azap etmem (ve taş yağdırmam).*” şeklindeki ilâhî ferman gelmiştir.³⁸

Allah’ın bu tür inkar davranışları sergileyen ve iddialarda bulunan kulları için öteden beri uyguladığı değişmez adeti (sünnetullah), aralarında Peygamberleri varken hiçbir kavme azap etmemesi şeklinde tezahür eder. Nitekim Zemahşerî (538/1143) konuyla ilgili olarak, Allah’ın adeti ve hikmeti gereğince “*Allah, bir kavme peygamberleri aralarında iken onları tamamen yok edip ortadan kaldıracak şekilde azap etmez.*”³⁹ demiştir. Allah’ın azabı bu tür kavimlere, Peygamberleri onları terk edip ayrıldıktan

³⁶ Bkz. Enfâl 8/32.

³⁷ Zemahşerî, Sebe yöresinden bir adamla Hz. Muâviye (60/680) arasında geçen bir konuşmayı naklederek, Belkıs’ın krallığını eleştirmek için Hz. Muaviye’nin (60/680), ‘Başlarına bir kadını hükümdar yapan senin kavmin, ne kadar cahilmiş!’, sözüne karşılık adamın söylediği, Hz. Muhammed (s.a.s.) onları hakka davet ettiğinde, ‘O, hak ise bizi onunla doğru yola ulaştır.’, demek yerine, ‘O, gerçekten hak ise başımıza gökten taş yağdır!’ diyen senin kavmin benim kavimden daha cahilmiş!’ şeklindeki cevabını aktararak, hadisenin Mekkeli müşrikler adına ne denli bir hamakat örneği oluşturduğunu göstermek istemiştir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217)

³⁸ Bkz. Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XV, 127.

³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217.

sonra gelmiştir. Mekkî surelerin birçok ayetinde bu durum dile getirilmiştir.⁴⁰ Bu gelenek son Peygamber'in kavmi için de uygulanmıştır.

Ayette sözü edilen azaba engel iki hususu, şu rivayetler daha da netleştirmektedir:

Ahmed b. Hanbel'in (241/855) rivayet ettiği bir hadiste, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kul, Allah'a istiğfar ettiği sürece, Allah'ın azabından emin olur."⁴¹

Tirmizi'de (279/892) yer alan hadiste Allah Resûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır. "Allah, ümmetim için bana iki eman verdi. (Bu iki eman, şu ayette açıklanmıştır:) 'Sen onların arasında olduğun ve onlar da istiğfar ettiği sürece Allah onlara azap edecek değildir.'⁴² Ben vefat edince geride, onlara kıyamete kadar istiğfar etme emanını bırakırım."⁴³

Benzer bir ifadeyle Ebû Musa el-Eşarî'nin (42/662) naklettiğine göre, Allah Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cenâb-ı Hak benim ümmetime iki necat verdi. Biri, benim onların içinde bulunmam; diğeri de onların hatalarına istiğfar etmeleridir.⁴⁴

Diğer taraftan, ayette kendilerinden bahsedilen Mekkeli müşriklerin durumu ve ayetin muhtevasıyla ilgili olarak İbn Abbas (68/687) şu değerlendirmede bulunmuştur: "Onlar hakkında Allah'ın iki güvencesi (emanı) vardı. Biri Allah'ın elçisinin onların arasında bulunması, diğeri de istiğfar. Peygamber gitti, ama istiğfar kıyamet gününe kadar bakidir."⁴⁵ Sahabenin en etkin isimlerinden biri olan İbn Abbas'ın (68/687) bu yorumu, dünyevî azap ve helâkın, insanların istiğfar edip etmemeleriyle ne derece yakın bir ilişkiye sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁴⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 127; Derveze, *İzzet, et-Tefsîru'l-Hadîs*, (trc. Şaban Karataş v.dğr.), Ekin Yayınları, İstanbul, 1988, V, 350.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, VI, 20; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, II, 306; Mubârekpûri, Ebu'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts, VIII, 376.

⁴² Enfâl 8/33.

⁴³ Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Tefsîru Süre 8, 4: (*أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ آيَاتَيْنِ لِأُمَّتِي وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ*) (وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون إذا مضيت تركت فيهم الإستغفار الي يوم القيامة); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, II, 306; İbn Hacer el-'Askallânî, Şihâbuddin Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhibbuddin el-Hatib), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, VIII, 309; Vehbî, Konyalı Mehmet, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1885.

⁴⁴ Vehbî, Konyalı Mehmet, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1885.

⁴⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 127, 128; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, II, 306.

Enfâl 8/33. ayetin, Mekkeli müşriklere hitap etmesi yanında evrensel bir yapıda olduğunu görüyoruz. Nüzûl sebebinin hususi oluşu, mananın umumiliğine engel teşkil etmediğinden;⁴⁶ ayetin özel bir topluluk için inmiş olması, anlamının sadece onlarla sınırlı olduğunu göstermez. Nüzûle şahit olan Mekkeli müşriklerden sonra ortaya çıkan bütün topluluklar, ayetin muhatabı ve anlam çerçevesi içerisindedirler. Dolayısıyla ayetin birinci bölümünde kendisinden bahsedilen son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'in vefatıyla insanlar arasından ayrılması sonrasında; yine aynı ayetin ikinci bölümünde ortaya konan evrensel mesaj şudur:

İnsanlar hangi inanç ve hayat görüşüne sahip olurlarsa olsunlar, işledikleri büyük günahlardan dolayı bir suçluluk duygusu içerisine girdikleri ve bunun etkisiyle de yaptıklarından dolayı pişman olduklarını ortaya koyan bir tavır sergiledikleri -ki biz bu tavra, fiili istiğfar (pişmanlık) diyebiliriz-veya sözlü olarak "Allahım! Senin merhametine sığınırım."⁴⁷ şeklinde Yaratıcı'ya karşı alçak gönüllü bir tavır gösterdikleri sürece, Allah'a şirk bile koşular,⁴⁸ işledikleri diğer günahlar sebebiyle Allah tarafından bu dünya hayatında helâk edilmeyeceklerdir.

Ayetin bir diğer mesajı da, akla gelebilecek her tür günaha dalmış toplumların "içlerinde istiğfar edip imana gelenler veya gelecekler varken de onlara öyle köklerini kazıyacak bir azap" gönderilmeyeceğidir. Nitekim "iyiler içinden de kötüler zuhur edip, zulüm yapmaya ve zulümde aşırı gitmeye başladığı zaman, zulüm ve isyanın olumsuz etkisiyle meydana gelecek olan fitnenin zararı iyilere de dokunduğu gibi, kötüler içinde fevkalade iyiler zuhur etmeye başladığı zamanlarda az da olsa o iyilerin yüzü

⁴⁶ Bkz. Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru't-Turâs, Kahire, ts, I, 32; Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbni Kesîr, Dimaşk, 1993, I, 96; Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, Kahire, ts, I, 118, 119; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusretin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, ts, III, 268; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 192.

⁴⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 105.

⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 438.

suyu hürmetine, o kötülerin hak ettikleri ceza ve azap affa veya tehire uğrar. Kötüler azabı celp ettiği gibi, iyiler de rahmeti celp eder.”⁴⁹

Burada şuna tekrar temas etmekte fayda vardır ki, Peygamberimiz (s.a.)’in muhatap olduğu Mekkeli küfür cephesi, bütünüyle helâk edilmiştir. Zaten kâfir toplumların tamamıyla helâk edilmeyip daha dar çerçeveli bir helâkla cezalandırılmaya başlanması, Hz. Musa’ya Tevrat’ın indirilmesinden sonra gündeme gelmiş bir konudur.⁵⁰ Nitekim Hz. Musa’dan sonraki bir dönemde yaşayan toplumlardan biri olan ve yaklaşık on üç peygamberin gönderildiği⁵¹ Sebe’ Kavmi’nde de gözlemlediğimiz gibi, söz konusu nankör toplum, toplu olarak helâk edilmemiş, bunun yerine daha dar çerçeveli bir helâkla cezalandırılmıştır. Bu şekilde, Hz. Peygamber karşıtlarına yönelik olarak uygulanan sınırlı helâk uygulaması, Hz. Musa’dan sonraki dönemde, helâk edilen toplumlara yönelik uygulamalarla bu açıdan bir paralellik arz etmektedir.

Ayrıca bütün peygamberlerde gözlemlediğimiz gibi, Peygamberimiz (s.a.) de kendi toplumu içerisinde bizzat yaşarken, onlar arasında yürüyüp dolaşırken o topluma ceza gelmemiştir. Nitekim, ilâhî ceza, tüm peygamberlerde olduğu gibi Peygamberimiz (s.a.) de yaşadığı inkarcı toplum içerisinde ayrıldıktan bir süre sonra, Mekkeli müşriklerin azgınlarını helâk edecek bir şekilde gelip çatmıştır. Böylece helâki hak etmiş bir toplum, Peygamberimiz (s.a.) döneminde yaşamış dahi olsa, Allah’ın bu adeti (sünneti) gereği helâk edilmiştir.

Konunun önemli dayanaklarından bir diğerini de şu ayet oluşturmaktadır:

وَأْتَلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابٍ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ

⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 227; bir toplum içerisinde istiğfar edenlerin veya toplumu ıslaha çalışanların bulunması durumunda da bazen helâk Allah tarafından o topluma gönderilmez, (Hûd 11/117; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, II, 217; Beydâvi, *Envârü’l-Tenzil*, III, 105) helâki hak edenlerin cezası ahirete verilerek üzere tehir edilir.

⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XX, 80; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, I, 391; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Mektebetü’l-Me’ârif, Beyrut, ts, I, 227: (عن أبي سعيد الخدري قال ما أهلك (الله) قوما بعدذاب من السماء ولا من الأرض بعدما أنزلت التوراة على وجه الأرض غير أهل القرية الذين مسخوا قردة); Bu sürecin Fir’avn ve kavminin boğulmasından sonra başladığıyla ilgili yorum için bkz. Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, XIII, 291.

⁵¹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 576; Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsât Târihiyye mine’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1988, I, 317; Bilâdî, ‘Âtik b. Gays, *Ahbârü’l-Ümemi’l-Mübâde fi’l-Kur’ân*, Dâru Mekke, 1992, s. 183.

“*Rabbinin Kitab’ından sana vahyedileni oku. O’nun sözlerini değiştirecek yoktur.*”⁵² Ayetteki “kelimât” lafzı, başka anlamlarının yanı sıra kâfirlerin uğrayacağı kötü akıbetle ilgili Allah’ın vâidini içeren bir özellik taşır.⁵³

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber’in görevlerinden birisi de Kur’ân-ı Cebraîl’den aldığı şekliyle muhatapı olan insanlara okuyup tebliğ etmektir.⁵⁴ Bu ayet, bu konuyu ortaya koyan en açık ifadelerden biridir. Nitekim Hz. Peygamber, bu görevini hakkıyla yerine getirmiştir.⁵⁵ Ayetin ikinci kısmında ele alınan “*O’nun sözlerini değiştirecek yoktur.*” bölümü, ayrı bir konudan bahsetmektedir. O da; Allah’ın hükümlerinin hiçbir kimse tarafından değiştirilemez bir özellikte olduğudur.

Peygamberin görevi, Allah’ın değiştirilemez hükümlerini insanlara bildirmek olduğuna ve bu değiştirilemez hükümlerin bir kısmının da “Allah’ın Kur’ân’da kâfirler hakkında haber verdiği kötü akıbetle ilgili vâidler”den⁵⁶ oluştuğuna göre; küfür ve inkar bataklığına saplananlara yönelik Allah’ın uygulamalarını haber veren helâk ayetleri, tabii olarak Allah’ın bu değişmez kanunlarından biri olarak karşımıza çıkar.

Allah’ın, “İsyankarlar ve Kitabı’na muhalefet edenlere yönelik olarak vâidini değiştirecek hiç kimse yoktur.”⁵⁷ O’nun isyankârlara ve Kitabı’na karşı gelenlerin sonunun kötü olacağına dair vaadi, her dönemde mutlaka gerçekleşecektir. Dolayısıyla bu kanunların işleyiş tarzı, nasıl ki önceki milletleri helâk etmişse, benzer davranış sahiplerini de bundan sonra helâk etmeye devam edecektir. Kanunun işleyiş tarzı önceleri nasılsa, bundan sonra da aynen devam edecektir. Çünkü Allah’ın kanununda bir değişiklik söz konusu değildir. Allah’ın kanunlarını bir kavim için geçerli sayıp, başka bir kavim için geçerli saymamak mümkün değildir. Buna göre, helâk edilmiş toplumlardan bahseden ayetler, bundan sonra da benzer çirkin fiilleri

⁵² Kehf 18/27.

⁵³ Taberî, *el-Câmi’u’l-Beyân*, XV, 233, 236.

⁵⁴ Mâide 5/67; Nahl 16/44; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 211-212; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV, İstanbul, 1998, s. 210. Allah Resûlü (s.a.s.) Kur’ân’ı sadece tebliğ etmekle kalmamış, aynı zamanda onu en güzel bir şekilde açıklamayı da ihmal etmemiştir. (Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1199, 1289)

⁵⁵ A’râf 7/67 78.

⁵⁶ Güngör, Mevlüt, *Kur’ân Araştırmaları II*, Kur’ân Kitaplığı, İstanbul, 1996, II, 151. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 233; Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, X, 389.

⁵⁷ Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, X, 389; bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 233.

işleyen birey ve toplumların da kıyamete kadar -bu ilâhî kanun gereği- helâk edileceğini ortaya koymaktadır.

4- Helâk Cezasının Kaldırıldığına Dair Bir Ayet Yoktur

Helâk uygulamasının, Kur'an'da sözü edilen toplumlar dışında kalan diğer toplumlar veya son nesiller için yürürlükten kaldırıldığına dair, Kur'an'da hiçbir ayet yoktur. Kur'an'daki konuyla ilgili tüm nasslar, helâki hak etmiş birey ve toplumların cezalarının, bir şekilde verilmeye devam edeceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu cezalandırmanın şekil ve niteliği farklılıklar arz edebilir:

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يُلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ

Nitekim, “De ki: Allah’ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.”⁵⁸ ayetinde görüldüğü gibi semavî, arzî ve toplumsal olmak üzere, isyankâr kimselere yönelik Allah’ın değişik helâk uygulamaları söz konusu olabilmektedir.⁵⁹ Bunun yanı sıra, değişik hayvan suretlerine dönüştürülerek isyankârların ibretlik bir hâle getirilmesi;⁶⁰ zengin ve müreffeh bir yaşamdan kopartılıp, değişik bölgelere dağıtılarak ve zaman içerisinde asimile edilerek yok edilme ve benzeri helâk uygulamaları da mümkün olabilmektedir.

Bu gibi ayetlerin, özellikle de bu ayetin Kur'an'da yer alması, “sadece Allah’ın kudretini ispat etmek için değil”, bilakis muhataplarının Allah’a ve O’nun ayetlerine (Kur'an’a) iman etmede birleşmemeleri durumunda, hak

⁵⁸ En‘âm 6/65.

⁵⁹ Ebu’s-Su‘ûd, her üç helâk şeklinin kâfirler için geçerli olduğunu söylerken, (*İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, III, 146.) müfessirlerin çoğunluğu, ayetin üçüncü kısmında yer alan toplumsal helâk adını verdiğimiz şeklin, Ümmet-i Muhammed için geçerli olduğunu söylemişlerdir. (Konuyla ilgili yorumlar için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur‘âni'l-Azîm*, II, 140 vd.) Mücâhid’e atfen nakledilen görüşe göre, ilk iki azap “ehl-i tekzip” (kâfirler, müşrikler...) için, üçüncü azap ise “ehl-i ikrâr” yani İslâm’ı kabul eden Müslümanlar içindir. (Rızâ, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Fikr, ts, VII, 494; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur‘âni'l-Azîm*, II, 140)

⁶⁰ Bakara 2/65; Maide 5/60; A‘râf 7/166; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, I, 666-667; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 355; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275; ayrıca bkz. Çimen, Abdullah Emin, *Kur‘ân-ı Kerim’de Helâk Kavramı*, s. 411-420.

ettikleri azabı her taraftan onların üzerine göndereceğini açıkça ifade etmek içindir.⁶¹

Ayet, her ne kadar Rasûlullah (s.a.)’ın muhatabı müşriklere yönelik nazil olmuş olsa da,⁶² Tevhid bayrağı altında toplanmayı ve hak daveti dinlemeyi reddedenlerin başına gelecek olan cezanın çok büyük olduğunu ve böyle davrananlara Allah’ın her taraftan azap göndereceği ve bu azaptan kaçışın mümkün olmayacağını⁶³ anlatması bakımından, sonraki tüm insanlığa da aynı mesajla hitap etmektedir. Dolayısıyla ayetin hitabı, belli bir dönemle sınırlı olmadığı gibi, mesajı da kıyamete kadarki süreçte gelecek olan “mümin ve müşrik”⁶⁴ tüm insanları içine alacak evrensel bir yapı arz etmektedir.⁶⁵

“İşte Rabbin, kasabaların zalim halkını yakaladığı zaman böyle yakalar. Çünkü O’nun yakalaması, çok acı ve çok çetindir.”⁶⁶ ayeti de, benzer sonuçlar ortaya koymaktadır.

Önceki ümmetlerin helâkından bahseden ayetlerin, Kur'an’ın ilk muhataplarına ve onlardan sonra kıyamete kadar Kur'an’la muhatap olacak tüm insanlığa, bu bağlamda da günümüz insanına yönelik belki de en önemli mesajı; “Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelen, küfür ve şirkte, zulüm ve azgınlıkta ısrar eden toplumların sonunun, önceki milletlerin akıbetinden farklı olmayacağı”dır.⁶⁷ Rasûlullah (s.a.), “Allah Tealâ, zalime zulmünden vazgeçmesi için bir süre tanır. Neticede onu yakaladı mı, artık bırakmaz.”

⁶¹ Bkz. Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur‘ân*, Müessesetü'l-A‘lemî li'l-Matbû‘ât, Beyrut, 1991, VII, 140; İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sahnûn li'n-Neşri ve't-Tevzî, Tunus, 1997, VII, 283.

⁶² Nitekim, ayetin müşrikleri tehdit ettiği üçüncü helâk şekli, Bedir’de ve diğer gazvelerde başlarına gelmiş, Müslümanlar tarafından kendilerine büyük acılar tattırılmıştır. (İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 284)

⁶³ Tabatabâî, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur‘ân*, VII, 141; ayrıca bkz. Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 496.

⁶⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 285.

⁶⁵ Nüzûl sebebinin husûsiliğinin, mananın umûmiliğine engel teşkil etmediği konusuyla ilgili olarak bkz. Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 32; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 96; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 118, 119; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 268; Cerrahoglu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, s. 192.

⁶⁶ Hûd 11/102.

⁶⁷ Kandemir, Yaşar v. dğr., Riyâzu’s-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri), III, 38-39.

dedikten sonra “*Rabbın kasabaların zalim halkını yakaladığı zaman böyle yakalar.*”⁶⁸ ayetini okumuştur.⁶⁹

5- Ahir Zaman Ümmetin Helâk Şekli

Ayetlerden ortaya çıkan helâk uygulamasının, bundan sonraki dönemde de devam edeceğiyle ilgili açık ifadelerin yanısıra, hadislerde konuyu daha farklı açılardan değerlendirme imkânı verecek başka bilgilerle karşılaşmaktayız.

Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Buhârî’de (256/870) yer alan ve Câbir (74/693) hadisi diye meşhur olan hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

قُلْ هُوَ الْفَادِرُ عَلَيَّ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ

“*De ki: Allah’ın size üstünüzden (gökten) bir azap göndermeye gücü yeter.*”⁷⁰ ayeti nazil olunca Rasûlullah (s.a.); “Zâtına sığınırım!” buyurdu. Ayetin

أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ

“*Veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye gücü yeter.*” kısmı nazil olunca Rasûlullah (s.a.) yine “Zâtına sığınırım!” buyurdu. Ayetin

أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ

“*Ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.*” kısmı nazil olduğunda ise, “Bu daha hafif ya da daha kolaydır.” buyurdu.⁷¹

Müslim’de rivayet edilen hadis-i şerife göre Allah Resûlü (s.a.), bir namazın arkasından yaptığı duasını sahabeye haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Rabbimden üç şey istedim. Bunların ikisini bana verdi, birini

vermedi. Rabbimden ümmetimi umumi kuraklık ve kıtlıkla helâk etmemesini istedim, bunu bana verdi. Ümmetimi boğulma ile helâk etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Ümmetimi birbirine katıp, birbirlerine hınçlarını tattırmayı ümmetimden kaldırmasını istedim, bunu bana vermedi.”⁷² İbn Kesir (774/1372), hadisi kendi tefsirinde naklettikten sonra, bunun sadece Müslim tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir.⁷³

Yine Müslim’de geçen bir hadiste şöyle denilmektedir: “Rabbimden ümmetimi umumi kuraklık ve kıtlıkla helâk etmemesini, kendilerinden olmayan bir düşmanı onlara musallat edip bu düşmanların onları tamamen yok etmemesini istedim. Rabbim de buyurdu ki...: Senin ümmetine umumi kuraklık ve kıtlıkla helâk edilmemeyi, kendilerinden olmayan bir düşmanın onlara musallat olup onları tamamen yok etmemesini verdim (ihşan ettim).”⁷⁴

Müslim’in bu hadislerle yer verdiği bölümün başında, konunun öneminden dolayı bab başlığı olarak “Bu ümmetin helâkı, birbiri vasıtasıyla olacaktır.” denilmektedir.

Başka bir hadiste şöyle denilmektedir: “Rabbimden üç şey istedim. Bunlardan ikisini bana verdi, birini vermedi. Kendilerinden olmayan bir düşmanı onlara musallat etmemesini istedim, bunu bana verdi. Onları suda boğarak helâk etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Birbirinin hıncını birbirine tattırmamasını istedim, bunu bana vermedi.”⁷⁵

Ahmed b. Hanbel’in (241/855) rivayet ettiği şu hadis, öncekilerden biraz daha farklılık arz etmektedir: “Rabbimden üç şey istedim, ikisini bana verdi, birini vermedi. Bizden önceki kavimleri helâk ettiği gibi bizi de helâk etmemesini istedim, bunu bana verdi. Bize kendimizden başka bir düşman vermemesini istedim, bunu da bana verdi. Bizi birbirimize düşürmemesini istedim, bunu bana vermedi.”⁷⁶

⁶⁸ Hûd 11/102.

⁶⁹ Tirmizî, Tefsîru Süre 11, 2; bkz. Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu’s-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, III, 39.

⁷⁰ En’âm 6/65.

⁷¹ Buhârî, Tefsîru Süre 6, 2. Ayrıca bkz. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 140; 141; Ebu’s-Su‘ûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, III, 146; Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve En’âm Sûrelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989, s. 112; hadisin şerhi için ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VIII, 291-194.

⁷² Müslim, Ebu’l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedu’s-Sahîh (Sahîhu Müslim)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Fiten, 20: (سألت ربي ثلاثا فأعطاني ثنتين ومنعني واحدة سألت ربي أن (لا يهلك أمتي بالسنة فأعطانيها وسألته أن لا يهلك أمتي بالغرق فأعطانيها وسألته أن لا يجعل بأسهم بينهم فمنعنيها)

⁷³ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 141.

⁷⁴ Müslim, Fiten, 19; Benzer hadisler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 146, V, 248.

⁷⁵ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Fiten, 9; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 141.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 109; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 142.

Ahmed b. Hanbel'de (241/855) yer alan başka bir hadis ise şöyledir: "Rabbimden dört şey istedim, bunların üçünü bana verdi, birini vermedi. Ümmetimin dalâlet (sapıklık) konusunda ittifak etmemesini istedim, bunu bana verdi. Kendileri dışında düşmanlarının olmamasını istedim, bunu bana verdi. Genel bir kıtlıkla önceki ümmetleri helâk ettiği gibi helâk etmemesini istedim, bunu da bana verdi. Onları birbirine düşürüp birbirine hınçlarını tattırmamasını istedim, bunu bana vermedi."⁷⁷ Hadis, İbn Hanbel dışında *Kütüb-i Sitte*'de yer almamıştır.⁷⁸ Hadislerde yer alan ve kendilerinden olmayan düşman diye nitelendirilen kimselerin başka bir hadiste, "ehl-i şirk"⁷⁹ yani müşrikler olduğu, ayrıca belirtilmiştir.

Bir diğer hadis-i şerifte Allah Resûlü (s.a.)'nün şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Rabbim'den ümmetime üstlerinden ya da altlarından gelecek bir azap göndermemesini istedim, bunu bana verdi. Birbirinin hıncını birbirine tattırmamasını istedim, bunu bana vermedi. Cebrail bana haber verdi ki; ümmetimin yok olması (fenâ bulması), kılıçla (öldürülmeyle) olacaktır."⁸⁰

Süfyân es-Sevrî (161/777) ise, ayetle ilgili çok daha farklı bir yorumda bulunarak şöyle demiştir: Allah'ın yukarıdan göndereceği azap recm yani gökten taş yağdırma, alttan göndereceği azap ise hasf yani yere batırma şeklindeki azaptır.⁸¹ Mücâhid (104/722), Sa'îd b. Cübeyr (94/712) ve Süddî (127/744) gibi alimler de aynı kanaattedir.⁸² Daha net bir ifadeyle söyleyecek olursak "Yukarıdan gelen azap, taş yağması, fırtına, şimşek, tufan, sayha; aşağıdan gelen azap ise hasf (deprem) olmalıdır. İbn Abbas (68/687), Dahhâk (105/723) ve birçok müfessire göre, üstten gelen azap, idarecilerden zulüm, alttan gelen azap ise, kötü raiyyeden gelen kargaşalıktır.⁸³ Bazı müfessirler baştan veya alttan gelen hastalıklar ve musibetler olduğunu

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 396; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 143.

⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 143.

⁷⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 143.

⁸⁰ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, II, 34. Hadis için bkz. Münzirî, Abdülazîm, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, (thk. İbrahim Şemsüddîn), Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut, 1417, III, 145.

⁸¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 143.

⁸² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 144.

⁸³ Üstten gelen azabın idarecilerden, alttan gelen azabın ise halk tabakasından gelecek olmasıyla ilgili ayrıca bkz. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, II, 33; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 418; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 144; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 292; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 146.

söylemişlerdir ki, ayet hepsine muhtemeldir."⁸⁴ Ayetteki azâb kelimesinin nekra olması, söz konusu azabın üstten, alttan, yöneticilerden veya halkın alt tabakasından gelme ihtimali olan her tür azabı kapsayabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁵ Daha modern bir yorumla ayeti günümüz gelişmeleriyle irtibatlandırılan Tabatabâi (1402/1982), *el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsirinde, üstten ve alttan gelecek olan azabın günümüzde; yakıcı ve büyük hasar verici bombaların atıldığı uçak ve balon (zeplin)'lar, ayrıca gemileri batıran denizaltılar gibi insanoğlunun son dönemde icat ettiği öldürücü silahlar olabileceğini söylemektedir.⁸⁶

Reşit Rızâ (1353/1935), birinci dünya savaşında Avrupalıların birbirine tattırdığı azabı, ayetin asırlar öncesinden haber verdiğini söylemiş, ayrıca uçaklar, türlü türlü bombalar ve deniz altılarla milyonlarca insanı yine kendi elleriyle yok etmelerini, Allah'ın onlara yönelik bir azabı olarak nitelendirmiştir. Bütün bunlar ona göre, azabın bir şeklini oluşturan insanların birbirine düşürülerek birbirine acı vermesiyle gerçekleşmiştir.⁸⁷

İbn Abbas'ın (68/687) naklettiği bir hadise göre ise, Allah Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Rabbime ümmetimden dört şeyi kaldırması için duada bulundum. Onlardan ikisini kaldırdı, diğer ikisini kaldırmadı. Gökten gelen recmi (taş yağmasını), yerden çıkan boğmayı (ğarkı) kaldırmasını, onları fırkalara ayırmamasını ve birbirlerine hınçlarını tattırmamasını istedim. Onlardan recm ve ğarkı kaldırdı, öldürme ve kargaşayı (fitneyi) kaldırmadı."⁸⁸

Yine İbn Abbas'a (68/687) nisbet edilen bir hadiste, Rasûlullah (s.a.)'ın duasında recm ve hasf geçmiş, dolayısıyla da bu ikisi O'nun ümmetinden

⁸⁴ Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri*, s. 111; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 442; Tabatabâi, *el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VII, 140.

⁸⁵ Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 491.

⁸⁶ Tabatabâi, *el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VII, 140; benzer bir yorum için bkz. Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 492.

⁸⁷ Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 492.

⁸⁸ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kasım, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi), Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, XI, 374; Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire, 1407, I, 117; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 143, 395: (دعوت ربي أن يرفع عن أمي أربعاً فرفع عنهم) اثنتين وأبى أن يرفع عنهم اثنتين دعوت ربي أن يرفع عنهم الرجم من السماء والغرق من الأرض وأن لا يلبسهم شيئا وأن لا يذيق بعضهم بأس بعض فرفع الله عنهم الرجم من السماء والغرق من الأرض وأبى الله أن يرفع عنهم اثنتين (القتل والهرج)

kaldırılmıştır.⁸⁹ Bu rivayeti nakleden İbn Hacer el-‘Askalânî (852/1448), rivayetle ilgili “fîhi nazar” ibaresini kullanmış, bunun böyle olduğunda şüphe vardır diyerek, konuyla ilgili kendisinin yorumuna uygun düşen Ahmed b. Hanbel (241/855) ve Taberî (310/922)’nin rivayet ettiği ve bu ümmetten hasf ve recmin kaldırılmadığını anlatan Ubey b. Ka‘b’in (21/642) hadisini naklederek şöyle demiştir:⁹⁰

Ubey b. Ka‘b (21/642), “De ki: Allah’ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.”⁹¹ ayetiyle ilgili olarak şöyle demiştir: Ayette dört konudan bahsedilmektedir. Bunların hepsi de mutlaka gerçekleşecektir. Bunlardan ikisi Rasûlullah (s.a.)’ın vefatından yirmi beş sene sonra ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, firkalara ayrılmış ve birbirlerine hınçlarını tattırmışlardır. Geriye iki konu daha kalmıştır ki, bunlar da, hasf ve recm’dir. Bu ikisi daha sonra mutlaka gerçekleşecektir.⁹²

Ubey b. Ka‘b’in (21/642), ayetin ikinci kısmıyla ilgili olarak yaptığı başka bir değerlendirmede, henüz gerçekleşmemiş ancak mutlaka gerçekleşeceğini belirttiği iki şey; hasf ve kazf olarak geçmektedir.⁹³

Ubey b. Ka‘b’in (21/642) değerlendirmesinin ikinci kısmını doğrulayan ve Hz. Aişe (57/676) tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte ise Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Bu ümmetin ahirinde hasf, mesh ve kazf meydana gelecektir.” Hz. Aişe (57/676), “İçimizde salih kimseler varken bizler helâk mı edileceğiz?” diye sorduğunda Allah Resûlü (s.a.)’nün cevabı şöyle olmuştur: “Evet, çirkin işler (hubs) ortaya çıktığı zaman.”⁹⁴

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VIII, 292; Yıldırım, Suat, *Fâtîha ve En‘âm Sürelerinin Tefsiri*, s. 112.

⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VIII, 292.

⁹¹ En‘âm 6/65.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 135; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VII, 226; Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. ‘Abdülvâhid b. Ahmed el-Hanbelî, *el-Ehâdisu’l-Muhtâre*, (thk. Abdülmelik b. Abdullah), Mektebetü’n-Nahda el-Hadîse, Mekke, 1410, III, 356; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur‘âni’l-Azîm*, II, 143.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, V, 135.

⁹⁴ Tirmizî, *Fiten*, 21: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكُونُ فِي آخِرِ الْأُمَّةِ حَسْفٌ وَمَسْحٌ (وَقَدْ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ قَالَ نَعَمْ إِذَا ظَهَرَ الْحَبْتُ. Müslim, *Fiten*, 2; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş‘as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Melâhim, 10; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VII, 226, XV, 56; Kurtubî,

İbn Hacer (852/1448), İbn Abbas’ın (68/687) naklettiği ve bu ümmetten recm ve hasf’ın kaldırıldığı şeklindeki hadisiyle; Ubey b. Ka‘b’in (21/642) naklettiği recm ve hasf’ın bu ümmetten kaldırılmadığıyla ilgili birbirine zıt iki rivayetin çelişkilerini gidermeye çalışarak şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)’ın ümmetinden hasf ve recmi kaldırmasına yönelik Allah Tealâ’ya yaptığı dua, sadece sahabe ve kurûn-u fâdıla yani faziletli kimselerin yaşadığı dönemle sınırlıdır. Bu dönem sona erdikten sonra, hasf ve kazf gibi eski ümmetlere gönderilen azap şekillerinin bu ümmete de gönderilmesinde bir sakınca yoktur.⁹⁵ İbn Hacer (852/1448), recm ve hasf’ın bu ümmetten kaldırılmadığıyla ilgili, daha sonra ilave olarak şu hadislere yer vermiştir: “Bazı kabileler hasf’a uğramadıkça kıyamet kopmayacaktır.” “Bu ümmetin ahirinde hasf ve mesh meydana gelecektir.” “Ümmetimde hasf, mesh ve kazf meydana gelir.”⁹⁶

Benzer bir hadiste ise yine hasf ve meshin mutlaka gerçekleşeceği konusuna vurgu yapılmış ancak, orada, bunların oluşması için bazı şartlardan söz edilmiştir. Ebû Hureyre (r.a.)’nin (58/678) rivayet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Beni hak üzere gönderen Allah’a yemin olsun ki, insanlar arasında hasf (yere batma), mesh (şekil değişikliğine uğrama) ve kazf (atılıp savrulma) olmadan bu dünyanın sonu gelmeyecektir.” Anam babam sana feda olsun, “Bu ne zaman olacaktır?”, diye sorduklarında o şöyle demiştir: Kadınları eğerli hayvanlara binmiş halde gördüğünde, şarkıcı kadınlar çoğaldığında, yalan yere şahitlik edildiğinde, Müslümanlar müşriklerin altın ve gümüş kaplarından içtiklerinde, erkekler erkeklerle yetinip (eşcinsel ilişki kurup), kadınlar da kadınlarla yetindiğinde (lezbiyen ilişki kurduğunda). İşte böyle bir durumda felâketi bekleyin ve (bu felâketlerin başınıza gelmesine) hazırlanın.⁹⁷

Ahkâmu’l-Kur‘ân, VII, 157, IX, 294, XVIII, 235; Yıldırım, Suat, *Fâtîha ve En‘âm Sürelerinin Tefsiri*, s. 112.

⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VIII, 292. Ayrıca bkz. Yıldırım, Suat, *Fâtîha ve En‘âm Sürelerinin Tefsiri*, s. 112.

⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VIII, 292.

⁹⁷ Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ‘ala’s-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 483; Deylemî, Ebû Şucâ‘ Şireveyh b. Şehredâr, *Kitâbu Firdevsi’l-Ahbâri bi-Me’sûri’l-Hitâbi’l-Muharreci ‘ala Kitâbi’ş-Şihâb*, (thk. Said Zağlûl), Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1986, IV, 379, (hadis no: 7103); hadisin değerlendirmesi için bkz. Kotku, Mehmed Zahid, *Cennet Yolları (Hadislerle İlim)*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 426-427: (والذي (بعتني بالحق لا تنقضي هذه الدنيا حتى يقع بهم الحسْفُ والمسْحُ والقَذْفُ واستغني الرجال بالرجال والنساء بالنساء)

Bütün bu ve benzeri rivayetlerden sonra İbn Hacer (852/1448), şu güzel değerlendirmesiyle ayetlerle hadisleri birlikte ele alıp konunun özünü ortaya koymuştur: Recm, hasf, mesh v.b. helâk şekilleri tamamıyla uygulamadan kaldırılmamış olup, hadislerde kaldırıldığı söylenen, tüm insanlığı yok edecek şekildeki recm, hasf ve mesh uygulamalarıdır. Recm, hasf ve meshin olacağını söyleyen hadisler, bunların tüm ümmeti kapsayacak genişlikte olacağı anlamına gelmez. Bunlar az sayıda insanı içine alacak şekilde gerçekleşebilirler. Çünkü Allah Resûlü (s.a.)'nün, dualarında önemle üzerinde durduğu konu, önceki ümmetler gibi kendi ümmetinin toplu olarak helâk edilmemesidir. Bir hadiste geçen, düşmanların Müslümanlara musallat olmasının zaman zaman meydana gelecek olması da gösteriyor ki, bu düşmanların bazı müminlere musallat olması, tüm müminleri kapsayacak genişlikte olmadığı için, bu ümmet içindeki bazı kimseler için uygulanacak olan recm, hasf ve mesh gibi cezalar da, tüm ümmeti kapsayacak genişlikte olmayacaktır.⁹⁸

Bu hadislerde yer alan düşman tehlikesi, açlık, recm, ğark, hasf ve kazfın istisnai bazı bireysel uygulamalar hariç, toplumun tamamını yok edecek şekildeki uygulamasının ahir zaman ümmetinden kaldırılmış olması, buna karşılık birbirine düşürülerek birbirleriyle savaşmalarının, kamplara, hiziplere, fırkalara ayrılıp birbirini öldürmelerinin, kargaşa ve fitnenin kaldırılmamış olmasıyla ilgili bilgiler, İbn Kesîr'in (774/1372) "Hz. Musa'ya Tevrat indirildikten sonra hiçbir ümmet toplu olarak cezalandırılmadı. Bunun yerine Allah müminlere, Allah düşmanı müşriklerle savaşmayı emretti."⁹⁹ şeklindeki görüşünü desteklemektedir.

Her ne kadar ahir zaman ümmeti içerisinde yer alan bazı birey ve toplumların az da olsa yerden ve gökten gelen felâketlerle helâk edilmiş ve halen de ediliyor olmuş olması, ümmetin tamamını yok edecek gökten ve yerden gelecek genel bir azabın kaldırılmış olmasına engel teşkil etmez. Zaman zaman yanardağların fıskırttığı lavlarla üstten; deprem, fırtına, kasırga ve sel gibi felâketlerle yerden gelen bir azapla sınırlı sayıda kimsenin cezalandırılmasıyla karşılaşılıyor olmamız, Allah'ın ahir zaman ümmetini toplu olarak gökten ve yerden göndereceği bir azapla yok etmeyeceği gerçeğini ortadan kaldırmaz. Burada önemle dikkat edilmesi gereken

hususlardan biri de, Rasûlullah (s.a.)'in dualarında vurgulanan esas noktadır ki bunu da, "ümmeğin tümünü kapsayacak, hepsinin yok olmasına sebep olacak helâk şekillerinin onlardan kaldırılması" oluşturmaktadır. Yoksa hepsini bir anda helâk etmeyecek başka tür cezalar, Peygamberimiz (s.a.)'den sonra gelecek olan insanlardan kaldırılmamıştır. Ayrıca Âd, Semûd ve Lût gibi kavimlerin başına gelen olayların "bir kısmının bazı ümmetlerde de meydana gelmesi, Allah Resûlü (s.a.)'nün duasının kabul olmasına mani değildir. Nitekim birçok ümmette boğulma ve açlık, ölümün bir çeşidi olarak meydana gelmektedir."¹⁰⁰ Kısmî olarak bunlar oluşsa da, hadislerde de vurgulandığı şekliyle ümmetin tamamını aynı anda yok edecek bir açlık veya boğulma hadisesi, bu ümmet içerisinde meydana gelmeyecektir. Bu konuda, bu ümmetin "eman"ı vardır.¹⁰¹

Çok az sayıda meydana gelen yukarıda sözünü ettiğimiz felâketleri, En'âm suresindeki 6/65. ve İsrâ suresindeki 17/68-69. ayetlerde vurgulanan, Allah'ın gökten veya yerden, karadan veya denizden her tür afet ve ceza göndermeye kadir olduğu gerçeğiyle izah edebiliriz. Bu gerçek aynı zamanda bize, her ne kadar Allah'ın son nesiller dediğimiz ahir zaman ümmetini toplu olarak gökten ve yerden göndereceği bir azapla helâk etmeyeceğini – Allah Resûlü (s.a.)'nün münacaatı vesilesiyle- söylemiş olmasına rağmen, O'nun zaman zaman bazı azgın kâfirlerin cezasını bizzat yine kendisinin, gökten ve yerden göndereceği bir azapla vermesine hiçbir şekilde engel teşkil etmediğini de göstermektedir. Kısaca özetlersek; Allah, gökten ve yerden bir azapla ya da insanlar vasıtasıyla diğerlerinin cezasını vermede yegâne güç sahibidir, bunu her türlü zaman ve zeminde gerçekleştirebilir. Ancak Rasûlullah (s.a.)'in duası sayesinde yerden ve gökten gelecek olan ve ümmetin tamamını yok edecek azap şeklini, ahir zaman insanından kaldırmıştır. Bunun yerine daha hafif olan, insanlığın tamamının bir anda yok olmasına sebep olmayacak daha dar çerçeveli ve savaş, tefrika, fitne, fesâd ve toplumsal kargaşa gibi unsurlarla insanların birbiri eliyle diğerlerini öldürüp yok ettiği, eza ve cefalar tattırdığı helâk şeklini, daha yaygın bir helâk şekli olarak uygun görmüştür. Buna göre insanlığın sonu, genel bir helâkla olmayacak, insanlık kıyametin kopması anına kadar normal seyrinde yaşamaya devam edecektir.

⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 293.

⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, III. 391.

¹⁰⁰ Rızâ, Reşîd, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 495.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 293.

Kıyametin kopması anında insanda, arzda, semada, Güneş'te-Ay'da-yıldızlarda ve denizlerde¹⁰² meydana gelecek olan ve bazı helâk hadiselerinde meydana gelen olaylarla aralarında az da olsa benzerlikler bulunan hallerin, insanoğlu için geçerli olan helâkla ilgisi yoktur; onlar, bizzat kıyametin kendi karakterinden kaynaklanan ve Allah Tealâ tarafından kıyamete ilişkin olarak daha önce takdir ettiği özel hallerdir.¹⁰³

Helâk olan kavimlerin Peygamberlerine çoğunlukla iman etmedikleri, onlara eziyette aşırıya gittikleri, hatta onları öldürdükleri göz önüne alınırsa; bu ümmetlerin neden helâk oldukları daha iyi anlaşılmış olur. Ancak son dinin Peygamberine eziyet edip onu inkar edenler olsa da, aynı toplumdaki birtakım insanlar ona inanmış, onun yoluna her şeylerini feda etmişlerdir. Bu, önceki peygamberlere kimsenin inanmadığı anlamına gelmez. Onlara da inananlar olmuş, onların yoluna da her şeylerini feda edenler çıkmıştır. Fakat Nuh (a.s.) gibi, kavmi içerisinde dokuz yüz elli sene kalmasına rağmen kendisine inanan insan sayısının az oluşu,¹⁰⁴ aralarında Peygamber olmasına rağmen azgınlıklarını gittikçe artıran Lût kavminin tutumu gibi benzer davranışlar, son Peygamber'in kavmi için aynen vukû bulmamıştır. Peygamberimiz (s.a.)'in davetine icabet edenlerin sayısı ve bu icabeti kabul süresi, diğer Peygamberlerinkine göre daha çok ve daha kısa sürede olmuştur. Sahabenin gelmiş geçmiş bütün ümmetlere olan üstünlüğü buradan kaynaklansa gerektir. Nitekim Allah, sahabeyi “*Siz,*

insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”¹⁰⁵ şeklinde övmüştür. Onlar insanlığın şahit olduğu en mükemmel ve en hayırlı ümmet olma şerefine nail olmuş kimselerdir. Belki de sahabenin İslâm'ı kabul etmedeki bu tutumu, genel bir helâkın Allah Tealâ tarafından, Hz. Muhammed (s.a.) ümmetinden kaldırılmış olmasına bir vesile olmuş olabilir. Ayrıca İbn Hacer (852/1448), En'âm 6/65. ayetle ilgili recm, hasf, kazf ve mesh konularından bahseden hadisleri yorumlarken, söz konusu recm, hasf, kazf ve mesh gibi cezaların sahabe ve ondan sonraki kurûn-u fâdila döneminde yaşayan kimselerden kaldırıldığını, bu helâk şekillerinin, bu değerli nesil sonrasında vukû bulmasının caiz olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Ubey b. Ka'b (21/642) da, Allah Resûlü (s.a.)'nden sonra yirmi beş yıllık bir süre içerisinde recm, hasf ve mesh gibi cezaların İslâm ümmetine verilmeyeceğini, bunun yerine daha hafif olan firkalara bölünme ve birbirlerine türlü türlü acılar tattırma cezasının uygulanacağını, bu süre geçtikten sonraki zamanlarda ise recm, hasf ve kazf gibi cezaların bu ümmet içerisinde mutlaka vukû bulacağını söylemiştir.¹⁰⁷ Bütün bu yorumlar sahabe-i kiramın, diğer peygamberlerin ümmetlerinden çok daha farklı bir ümmet profili çizdiğini, onların dini kabul edişleriyle diğer peygamberlerin ümmetlerinin dine olan yönelişleri arasında büyük farkların olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mücâhid'in (104/722) belirttiği gibi, üstten ve alttan gönderilen azapla helâk edilen önceki bazı toplumlar, peygamberlerini ve getirdikleri kitapları inkar etmede adeta ittifak etmişlerdi.¹⁰⁸ İçlerinde peygamberin davasının hak olduğunu kabul edenlerin sayısı hayli azdı. Fakat son dinin tebliğcisi Hz. Muhammed (s.a.)'in ümmeti için aynı şeyi söylemek mümkün olmadığından bu son dini, daha kısa zamanda daha çok sayıda insanın kabul edip benimsemiş olması, Allah Tealâ'nın merhametinin daha yoğun bir şekilde bu dindar ümmet üzerine celp edilmesine vesile olmuş olabilir. Çünkü Allah'ın rahmetinin çoğu, mümin kullarına ve daha özel olarak da takva ehli olan kullarına yöneliktir. Buna ilaveten Allah,

¹⁰² Taşkın, Hikmet, *Konularına Göre Kur'ân-ı Kerim Meali (Kur'ân Bize Ne Diyor?)*, Madve, İstanbul, 1994, s. 332-336.

¹⁰³ İnsanda, arzda, semada, Güneş'te-Ay'da-yıldızlarda ve denizlerde kıyametin kopması esnasında çok ilginç gelişmeler meydana gelecek, dünyadaki ve semadaki her şey, ilâhî bir değişim sürecinden geçerek başka bir hayata hazırlanacaktır. Bu değişimlerden birkaçı şu şekilde oluşacaktır:

“O gün (Sur'a) birinci üfleme sarsacak.” (Nâzi'ât 79/6.); “Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı” (Zilzâl 99/1-2); “Gök yarıldığı, Rabbin kulak verip boyun eğecek hale getirildiği, yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbini dinleyip O'na itaate mecbur kılındığı vakit” (İnşikâk 84/1-4); “Güneşle Ay bir araya getirildiği zaman” (Kıyâme 75/9); “Güneş katlanıp dürüldüğünde, Yıldızlar (kararıp) döküldüğünde” (Tekvîr 81/1-2); “Denizler kaynatıldığında”; “Ve insan: ‘Bu yerküreye ne oluyor?’ dediği zaman” (Zilzâl 99/3); “İşte o gün olacak olur (kıyamet kopar).” (Hâkka 69/15).

¹⁰⁴ Yaklaşık on asır süren bir davet süresince Hz. Nuh'a inanan insan sayısının sekiz veya yetmişsekiz, en iyimser rivayete göre ise seksen iki olduğu kaynaklarda yer almaktadır. (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 448; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Aklî's-Selîm*, VII, 33; ayrıca bkz. Vehbî, Konyalı Mehmet, *Hulâsâtü'l-Beyân*, X, 4178.)

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/110.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 292; ayrıca bkz. Yıldırım, Suat, *Fâtîha ve En'âm Sürelerinin Tefsiri*, s. 112.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 135; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII, 226; Makdisî, *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*, III, 356; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 143.

¹⁰⁸ Rızâ, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 494.

kendisine ve Peygamberine itaat edenlere,¹⁰⁹ Kitab'ına uyanlara¹¹⁰ ayrıca rahmet edeceğini kullarına haber vermiştir. Ayrıca son peygamberini de bütün alemlere rahmet olarak göndermiştir.¹¹¹ “Ben lanetçi (beddua eden) olarak gönderilmedim. Bilakis bir davetçi ve rahmet olarak gönderildim.”¹¹² diyen ve alemler için rahmet olan bir peygamberin, ümmeti için Allah Tealâ'dan diğer ümmetlere verilmeyen bazı hasletler istemesi ve bunları Allah'ın kabul etmesi, hem Allah'ın bizâtihi zâtına ait rahmetinin bir tecelisi, hem de son peygamberin rahmet vesilesi olmasının bir tezâhürü olsa gerektir. Bu vesileyle “Rasûlullah (s.a.)'a ümmet olduğunu söyleyip de ümmetlik çizgisinden yürümeyenlerin durumlarının da, pek hayırlı sonuç doğuracağını söyleyemeyiz.”¹¹³

Bundan sonraki dönemde insanoğlunun, helâkın herhangi bir şekliyle karşılaşp karşılaşmayacağı, gökten ve yerden gönderilen volkan patlamalarının ve zelzele (deprem) gibi bazı tabiat olaylarının insanlığa yönelik bir helâk anlamı ifade edip etmediği ve bu afetlerin insanın işlediği günahlarla ne derece bir ilişkisinin olduğu konularıyla ilgili, merhum Elmalılı'nın (1360/1942) şu görüşleriyle konuyu özetleyelim:

“Gerçi her isyanda dağlar yerinden oynayıvermez, her vakit Hz. Musa'nın mucizesi gibi bir mucize olmaz, fakat Allah'ın emrini tanımayan ve hakkın koyduğu ahkâm ile mücadele etmek sevdasında bulunanların şunu bilmeleri gerekir ki, Allah Tealâ, her zaman için dağlar kadar belâları insanların başına yıkmaya kadir bir yücelik sahibidir.

Cisimler arasındaki çekim kuvveti bir anda değişebilir, O'nun emri ve iradesiyle değil dağlar, dünyalar bile yürüncesinden çıkabilir. Akıllı olanlar herhangi bir zelzelenin, bir volkanın nasıl bir gücün eseri olduğunu ve bu gücün ne demek olduğunu unutmamalıdır. Bir takım insanlar, bunların insanların işlediği günahlarla hiç ilişkisi yoktur diye, bilir bilmez konuşur dururlar ki, bu gerçekten çok yanlıştır. Çünkü yerin ve göklerin melekûtu yalnızca Allah'ın elindedir, O'nun irade ve idaresindedir.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/132; Nur 24/56.

¹¹⁰ En'âm 6/155.

¹¹¹ Enbiya 21/107.

¹¹² Kâdî 'İyâd, Ebu'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, (thk. Hüseyin Abdülhamid), Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1995, I, 95.

¹¹³ Akar, Muhlis, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Toplumların Helâk Oluş Sebepleri Ve Şekilleri*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 1986, s. 102.

Gerçi bütün tabiat olayları beşerin günahlarına ceza değildir. Lakin hepsinin insan hayatıyla yakından ilgili olduğu, ufak bir sis olayının bile insanları etkilediği kesindir. Hiçbir olay yoktur ki, insanların isyana cüret ettiği Allah Tealâ'nın kudretini göstermiş olmasın, yine hiçbir olay yoktur ki, insanlar için karşı konulması imkânsız bir ilâhî kudretin azametini, yüceliğini göstermesin. İbretle bakanlar, böyle bir kudretin sahibine karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde olmaları gerektiğini görürler ve kendilerine çeki düzen verirler. Tabiat kuvvetleri nasıl karşı konulmaz bir özelliğe sahipse, Allah'ın insan hayatı için koyduğu din kuralları da öyle bir kesinliğe sahiptir. Çünkü her ikisi de aynı şekilde ilâhî iradenin eseridir. Ben burada kendi işimle gücümle meşgul iken filan yerde bir dağın çökmesi, zelzelede binlerce insanın hayatını kaybetmesi, benim günahımın veya orada yaşayanların günahlarının eseri değilse bile, bana, onu yapan kudrete karşı, günahlarımın tehlikeli sonuçlarını ihtar eden bir uyarı, bir tehdit olduğunda, o kudretin bana karşı da bir zorlamayı içermiş bulunduğu şüphe mi vardır? Bundan başka Allah Tealâ'nın, doğrudan doğruya insanların işledikleri kötülüklerle ilgili olan o kadar ayetleri vardır ki, kendi gücünün sonsuzluğunu gösteren ayetleri de o kadar çoktur ki, bunlar sayıya gelmez.”¹¹⁴

Buna ilaveten “Allah'a ve ahiret gününe inanmayarak gününü gün etmeye bakan bazı saygısız insanlar, fertlerin ve toplumların başına gelen büyük felâketleri günah ve isyan ile alakalı görmeyip, tesadüflere bağlı tabiat olayları diye değerlendirdiler. Allah'a inanan akıl ve izan sahipleri ise, bu olaylarda Allah'ın güç ve kudretini, zalim ve azgınlara verdiği ibret derslerini görürler. Nitekim daha önceki kavim ve ümmetlerin helâkinden önce onlara gönderilen peygamberler, uğrayacakları kötü akıbeti kendilerine haber vermişlerdi. Bu haberler aynen gerçekleşti. Hazret-i Muhammed (s.a.)'den sonra bir peygamber gelmeyeceğine göre, Kur'ân ve Sünnet'in bu yöndeki uyarılarına iyice kulak vermek gerekir.”¹¹⁵

Diğer taraftan son nesiller içerisinde yer alan Hz. Muhammed'in ümmetinin, önceki nesiller gibi toplu olarak helâk edilmemiş olmasının sebeplerinden biri olarak, Hz. Muhammed'in önceki peygamberler gibi ümmetinin helâkı için beddua etmemiş olmasını sayabiliriz. Bu açıdan değerlendirilerek,

¹¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 166-167.

¹¹⁵ Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, III, 39.

dirildiğinde Hz. Muhammed'in kendi ümmeti için Allah'tan topluca cezalandırma istememiş olması, son peygambere has peygamberi bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu tavırda rahmet peygamberi olmanın tezahürleri açıkça müşahade edilmektedir.

6- Helâk İçin Peygamber Bulunma Şartı Var mıdır?

Helâkın devam eden bir süreç olup olmadığı konusunda önemli olan konulardan biri de, helâk için peygamber bulunma şartının var olup olmadığı hususudur.

Allah, insanoğlundan yaratılış esnasında yalnız kendisini Rab olarak tanıyacağı ve yalnız kendisine ibadet edeceği konusunda söz almıştır. Bu dünya hayatında insanlar, yaratılış esnasında verdikleri bu sözü ne zaman unutmuşlar ve kâinattaki iman delillerini görmezden gelmişlerse o zaman Allah Tealâ, onlara unuttukları bu hakikati hatırlatacak uyarıcılar göndermiştir.¹¹⁶ Peygamberler de insanları Allah'ın yoluna davet eden ve unuttukları bu hakikatleri onlara hatırlatan birer uyarıcıdır.

Allah Tealâ hiçbir toplumu, onlara doğru ile yanlışın neler olduğunu haber vermeden asla cezalandırmamıştır:

ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْفَرَىٰ بَطْلَمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ

“Gerçek şu ki, bir toplumun fertleri (doğru ile eğrinin anlamından) habersiz olduğu sürece, Rabbin o toplumu yaptığı yanlışlıklardan dolayı asla yok etmez.”¹¹⁷

Helâk edilen hiçbir toplumun uyarılmadan helâk edildiği de vaki değildir, çünkü bu, Allah'ın sünnetine aykırıdır:

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ

“Kaldı ki, biz hiçbir toplumu önceden uyardıktan yok etmemişizdir.”¹¹⁸

Başka ayetlerde ise, hiçbir toplumun, hak ve hakikati açıklayacak Allah'ın elçileri kendilerine gönderilmedikçe helâk edilmeyeceği vurgulanmakta ve şöyle buyurulmaktadır:

“Yine senin Rabbin hiçbir toplumu, kendi içlerinden onlara mesajlarımızı okuyup açıklayacak bir elçi göndermedikçe yok etmez.”¹¹⁹ “Ayrıca Biz, (kendilerine) bir elçi göndermeden (yaptığı haksızlıklardan ötürü hiçbir topluma) azap etmeyiz.”¹²⁰

Bütün bu ayetlerin ortak mesajına göre, insanın helâk edilmeden önce mutlaka hak ve batıl konusunda bilgilendirilmiş, bu konuda uyarılmış olması gerekmektedir.¹²¹

Her dönemde ve her toplum içerisinde peygamber bulunmamıştır. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'den kıyamete kadarki süre içerisinde de başka peygamber gelmeyecektir. Bazen, Peygamberin bulunmadığı anlarda, peygamberin görevini üstlenen başka kimseler o toplumlarda, peygamberler gibi hakkı üstün tutmak ve batılı yok etmek için mücadele etmişlerdir. İşte bu görevi üstlenenler, devrin İslâm alimleridir. Peygamber varisi olan bu alimler,¹²² tıpkı peygamberler gibi, “İslâmiyet” hakkında içinde buldukları toplumları bilgilendirir ve o toplumların ıslahı için büyük çabalar gösterirler. Böyle bir çaba içerisinde bulunan alimlerin bulunduğu toplumlar, az çok İslâm ve İslâm'ın mukaddesleri konusunda bilgi sahibi olurlar. Neyin hak, neyin batıl olduğunu bu ıslahatçı kimseler vasıtasıyla aşağı yukarı öğrenirler. Bu Allah dostu alim tebliğciler vasıtasıyla, insanların Allah'a karşı işledikleri fiillerin hangilerinin, onları helâke sürükleyeceği konusunda haberdar olurlar. Hangi eylemlerin insanın helâkına sebep olacağıyla ilgili ve hak ile batılın arasını birbirinden ayırabilecek kadar bir bilginin kendilerine ulaştığı insanlar, bu bilgilere sahip olduktan sonra, helâk olan önceki kavimler gibi hâlâ Allah'ın mukaddes saydığı kendi Zâtı(cc)'na, Peygamberi (s.a.)'ne, Kitab'ına (Kur'an'a) ve dinine (İslâm'a) karşı fiili bir düşmanlık ve mücadele içinde olmaya devam ederse, peygamberin bulunduğu toplumdaki helâkla ilgili süreç, peygamberin bulunmadığı bu insanlar için de yürürlüğe girer. Çünkü önemli olan insanların,

¹¹⁹ Kasas 28/59.

¹²⁰ İsrâ 17/15.

¹²¹ Bkz. Telîdî, Abdullah, *Esbâbu Helâki'l-Umem ve Sünnetillâhi fi'l-Kavmi'l-Mücrimîn ve'l-Munharifîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986, s. 26-27.

¹²² “Alimler, peygamberlerin varisleridir.” Ebû Dâvud, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, *Mukaddime*, 17; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temimî el-Büstî, *Sahihu İbni Hibbân*, (thk. Şuayb el-Arn'aût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, I, 289. Ayrıca bkz. Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, IV, 41; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 217; Münâvî, 'Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, Mısır, 1356, III, 253, IV, 384, 38.)

¹¹⁶ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1990, V, 2618.

¹¹⁷ En'am 6/131; (Tecüme için bkz. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1997).

¹¹⁸ Şu'arâ 26/208.

Allah'ın doğru dediği şeyle yanlış dediği şeyin nelerden ibaret olduğu konusunda, bir şekilde bilgi sahibi olmasıdır.

Helâkla ilgili ayetlerin, sonraki nesiller için gerçekleşmesi mümkün olmayan, bu yönüyle de sadece ibret alınıp geçilmesi gereken olaylar olduğu iddiasını kabul etmek, Kur'an'daki birçok hükmün de inkar edilmesi yolunun açılmasına neden olacaktır. Eğer helâk konusunu içeren ayetler bizler için sadece ibret almaya yarayan ve bizim için gerçekleşmesi mümkün olmayan bilgiler içeriyorsa; bu mantığa göre örneğin Kur'an'da cennet ve cehennem ile ilgili ayetler de, öldükten sonra gerçekleşecek bir olayı anlatmamakta, bizim için sadece ibret almamıza yarayan bilgiler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine bu mantığa göre, helâk olan kavimlerden bahseden ayetler, gerçekleşecek olayları haber veren nitelikten uzak, sadece birer tasvirde ibaret ise, cennet-cehennem ile ilgili ayetler de, cennet ve cehennemin gerçekten meydana geleceğini değil, insan zihninde bazı şeyleri canlandırmasına yarayan ibret vesilesi tasvirlerden ibaret olacağını beyan etmiş olacaktır ki, bu değerlendirme insanın, çok yanlış sonuçlar doğurabilecek tehlikeli ve sağlıksız bir yola sürüklenmesine sebep olur.

Tekrar, insanın sorumlu tutulmasıyla ilgili konumuza döndüğümüzde, başta Ebû Hanîfe (150/767) ve İmam Mâturidî (333/944) olmak üzere, Mûtezile, Fahreddin er-Râzî (606/1209) ve M. Reşîd Rızâ (1353/1935) gibi bazı Selefiye ve Eşariye alimlerinin de dediği gibi, dünyanın neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar, fetret ehli insanların bile "Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, ayrıca akıl yürütmek suretiyle bilinebilecek olan iyi fiilleri yapmak ve kötü fiillerden kaçınmakla yükümlü"¹²³ olduğunu düşünürsek, İslâm'dan tam anlamıyla haberdar olmuş kimselerin, İslâm'ın insana yüklediği görevlerle sorumlu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Böyle bir sorumluluk için, herkesin karşısına Allah Tealâ'nın bir peygamber göndermesi gerekmez. Önemli olan, İslâm mesajının içeriğinden bir şekilde haberdar olmaktır. Bu nedenle, İslâm mesajını ulaştıran insanların -ki biz bu kimselere İslâm uleması veya ıslahatçılar adını veriyoruz- bulunduğu toplumların, İslâm'ın insana yüklediği tüm sorumluluklarla muhatap oldukları, tartışılmaz bir gerçek haline gelmektedir. Durum böyle olunca, İslâm'ın orijinal mesajından haberdar olduğu halde İslâm'a düşmanlık yapan, Allah, Peygamber ve dini mukaddesatla savaş haline giren

kimseler, önceki ümmetlerde olduğu gibi, helâk süreciyle karşı karşıya kalırlar. Allah'ın önceki ümmetler için uyguladığı yasa, bu toplumlar için de aynen vukû bulur ve bunları da benzer bir akibetle karşı karşıya bırakır.

Peygamberlerin helâk olan kavimlerine uygulandığı gibi, peygamber bulunmayan toplumlar da, isyankârlıkta aşırıya gidip artık cezalandırılmayı hak edince, öncelikle büyük helâkın habercisi niteliğinde bazı küçük cezalarla uyarılırlar. Bu cezalar, A'râf suresinde de belirtildiği gibi öncelikle "yoksulluk ve darlık"¹²⁴ sıkıntılarında oluşur. Bundan gerekli mesajı almayıp isyankârlığa devam edenler, yine ayetin haber verdiğine göre, helâke adım adım yaklaştırılırlar. Bu sefer tam tersi bolluk içerisinde bir hayata kavuşturularak, bir süre bununla oyalandırılırlar. Ve sonrasında ise, ansızın Allah'ın helâkına yakalanarak işleri bitirilir.¹²⁵

Sonuç

Kur'an'daki bazı ayetlerin, yürürlükte olabilmesi ve muhataplarına sorumluluk yükleyebilmesi için mutlaka Peygamberin o toplum içinde yaşıyor olmasını şart koşup, bu ayetlerin sadece nazil olduğu toplumu ilgilendiren hükümler içerdiğini iddia etmek ve sonraki muhataplarını bu ayetlerin ilk muhataplarına verdiği mesajdan muaf tutmak; Kur'an'ı sadece indirdiği toplum için geçerli bir kitap haline indirgemek ve Kur'an'ı yedinci miladi asra hapsedmek olur ki, bu da Kur'an'ın ve İslâm'ın evrenselliğine, Hz. Muhammed (s.a.)'in de o dönemden başlayarak kıyamete kadarki süreç için gönderilen son peygamber olduğu gerçeğine ters bir anlayıştır. Nitekim Kur'an'ın ilk muhatapları olan Mekkeli inkarcılara yönelik helâk tehditleri, benzer inkarcı davranışlarda bulunan sonraki muhatapları için de aynen geçerli olmalıdır. Yoksa Kur'an bu tehditleri o dönemin müşriklere has olarak gündeme getirmiş, sonraki müşriklere hiçbir şey dememiştir, gibi yanlış bir yola girilmiş olunur. Ayrıca yüzlerce ayetten oluşan Allah düşmanı kimselere yönelik bölümlerin, kıyamete kadar Kur'an metni içerisinde varlığını devam ettirmesi, acaba bunların yersiz olduğu anlamına gelebilir mi? Eski ümmetlerin helâk edildiğini müşriklere mücadelesi esnasında onların yüzüne çarpan, kendilerinin de onlar gibi helâk olabileceğini örnekleriyle ortaya koyan Rasûlullah (s.a.)'ın ve Kur'an'ın bu meto-

¹²³ Yurdagür, Metin, "Fetret" *DİA*, XII, İstanbul, 1995, XII, 476.

¹²⁴ A'râf 7/94.

¹²⁵ A'râf 7/95.

du, kıyamete kadar İslâm düşmanlarının yüzüne çarpılacak ilâhî tehditlerden başka ne anlama gelebilir ki? Helâktan bahseden pasajları, bir tarih kitabında geçen bir bilgi gibi algılayıp benzer helâk şekillerinin bundan sonraki inkarcıların başına gelmeyeceğini iddia etmek, helâk hadisesini Kur'ân'ın ilk muhataplarından sonraki nesiller için geçerli saymamak ve bunları sadece haber niteliğinde pasajlar olarak algılamak, Kur'ân'ın hem nüzûlü esnasındaki atmosfere, hem de Kur'ân'ın genel karakterine aykırı bir durumdur.

Kur'an, helâkın devam eden bir süreç olduğu gerçeğini hem nazil olduğu dönemdeki muhataplarına, hem de sonraki muhataplarına vurgulu bir şekilde haber vermiştir. Helâk olmakla ilk etapta tehdit edilenler Kur'an'ın inişine muhatap olan inkarcılar olmuş olsa da, bu tehdit daha sonra gelecek olan tüm inkarcıları da içine alan geniş bir çerçeveye sahiptir.

Kur'an'da önceki bazı toplum ve bireylerin helâk edildiğini haber veren Allah'ın uygulamalarının var oluşu ve bu uygulamaların yürürlükten kaldırıldığına dair herhangi yeni bir hükmün getirilmemiş olması; bundan sonraki süreçte de benzer eylemler içerisine girecek olan toplum ve bireyleri de içine alacak ve tarih sahnesinden silecek ilahi uygulamaların devam edeceğini açıkça ortaya koymaktadır.